

S. LACKOVITS EMŐKE

A NÉPRAJZI KUTATÁSOK TÖRTÉNETE VESZPRÉM MEGYÉBEN

Veszprém megye közigazgatási beosztása és néprajzi jellemzői

Az a földrajzi táj, amelyet Bakony, Balatonfelvidék néven meghatározunk, a Dunántúl egyik legváltozatosabb tája, s ma Veszprém megye területét képezi. A mai megyét 212 község alkotja, amelybe beletartoznak az egykor Balatonalmádinál kezdődő Zala megye balatonfüredi, tapolcai, sümegi járásának községei, valamint Vas és Győr-Sopron megyékhez tartozó, ma a megyehatár közelében fekvő néhány falu.

Veszprém megye határai a 18. század végére alakultak ki. 1836-ban kisebb területi módosítások történtek, amelynek során az akkor még Veszprém megyéhez tartozó Siófokhoz csatoltak néhány Somogy megyei községet. 1850-ben pedig 12 falut, majd 1854-ben 6 falut Zalától Veszprém megyének adományoztak. 1933-ban Enying határából egy kisebb terület Somogy megyéhez került, Veszprém megye viszont megnövekedett Adánd és Szabadhidvég (Somogy m.) területének egy részével.

A megye járási beosztására az első forrás az 1488. évi dikalajstrom. A következő járások szerepelnek benne: veszprémi (ez a későbbi veszprémi és enyingi járás), zirci, pápai, devecseri. A későbbi, 18. századi összeírások azonban csak „Alsó”, „Középső” és „Felső” járásokról beszélnek. Az 1780. évi nemesi összeírásban a járások magyar nevei is megjelennek: pápai, devecseri, veszprémi. II. József uralkodása alatt visszatértek a középkori négy járás használatához: veszprémi, pápai, devecseri, cseszneki. 1850 után az enyingi járás önállóvá alakult, a cseszneki járás pedig Zirc központtal zirci járás lett. 1869-ben öt járás (veszprémi, pápai, devecseri, zirci, enyingi) és 187 település tartozott a megyéhez. 1836–1863 között több törpe községet összevontak, így 1873-ban 175 települése volt a megyének. 1892–1925 között további községösszevonások történtek.

1946-ban, majd 1950-ben három részletben Zala megyétől Veszprém megyéhez csatolták a keszthelyi (19 település), sümegi (30 település) és tapolcai (40 település) járásokat, valamint Vas megyéből a celldömölki járás öt községét, 1951-ben Fejér megyétől egy, 1954-ben Győr-Sopron megyétől négy községet. Elcsatolták viszont 1950-ben Fejér megyéhez az enyingi járás egy részét nyolc településsel, Komárom megyéhez a zirci járásból tíz települést, Somogy megyéhez pedig három Balaton parti települést a déli oldalról. 1958-ban Fejér megyéhez került még egy település. Mindezek után 1978-ban a keszthelyi és a sümegi járás egy része ismét Zala megye lett.¹

A természetföldrajzi tényezők, a gazdasági adottságok és lehetőségek, a történelmi múlt, a lakosság vagyoni tagozódása, nemzetiségi és felekezeti hovatartozása meghatározták a néprajzi jelenségeket, hatással lévén alakulásukra.

A 18. században a lakosság nagy részét a jobbágytelken élő örökös jobbágyok tették ki. Mellettük számottevő volt a mezővárosi és városi polgárság, az iparúzők és a zsellérek tömege. A kisebb létszámú nemesség legtekintélyesebb csoportját a különféle eredetű, változatos összetételű kisnemesség alkotta, akiknek életmódja alig különbözött a jobbágy-parasztitól. Az egyes faluközösségek lakói eredetüket a 20. század közepéig tudatosan megőrizték. A 18. század egyik legnagyobb horderejű, a terület lakóinak kulturális jellemzőit máig meghatározó eseménye volt az elnéptelenedett vagy csak részben elnéptelenedett területek újbóli benépesítése.

A török hódoltság korának falupusztulásai, a helyenként súlyos úrbéri terhek, valamint a kedvezőtlen termelési feltételek okozta lakosságsökkenés 1720–1768 ill. 1780 között az el nem pusztult falvak újraterelését tette szükségessé. Mindezek mellett 1742-től egy újból fellángoló, a korábbinál sok tekintetben erőteljesebb ellenreformációs törekvés is jelentkezett (Padányi Bíró Márton püspökségével), amelynek következtében bizonyos protestánsok lett falvak lakosságát igyekeztek római katolikus, főként idegenből jött telepésekkel kiszorítani.

A telepítések 77,6 %-át világi és egyházi nagybirtokosok: az Esterházyak, Zichyek és a zirci Cisztercita Apátság; 22,4 %-át pedig középbirtokosok bonyolították le. Mindezek mellett belső migrációval és spontán vándorlással is benépesültek vagy újranépesültek falvak. A Balatonfelvidéken az esetek nagy részében az elmenekült lakosság ismét visszatért az elhagyott falvakba. Nem egy falu lélekszáma megnövekedett, kiegészült a lakóhelyükről (pl. a Bakonyból) elűzött protestánsokkal és a falujukat egyéb okok miatt elhagyni kényszerülőkkel.

Az elnéptelenedett bakonyi falvak többségébe németeket, néhányba szlovákokat telepítettek. Németek települtek öt balatonfelvidéki községbe is. A német lakosság 1715 és 1785 között több hullámban érkezett a területre Sziléziából, Ausztriából, a Mainzi hercegségből, Regensburg környékéről, Morvaországból és elenyésző számban Sváb földről. A szlovákok a túlnépesedett Árvából, Szepesből, Liptóból, Túróból, Trencsénből, Nyitrából, Pozsony és Besztercebánya környékéről érkeztek. Kezdetben csak a kedvezőbb életlehetőség reményében szervezetlenül, 1720–1761 között szervezett telepítés eredményeként kerültek a megye hét falujába. A tisztán német és szlovák mellett vegyes, magyar-német, magyar-német-szlovák falvak is kialakultak. A telepítések 60 %-a német, 10-11 %-a szlovák, 16 %-a magyar, a többi vegyes népesség volt. A megye lakosságának közel 25 %-át képezték a nemzetiségek. Ezzel a század végére az – elenyésző változással ma is meglévő – etnikai kép a megyében kialakult. Közel változatlanul állandósult a vallási megoszlás is: a lakosság többsége római katolikus volt, akiket számbelileg követett a reformátusság. Legkisebb lélekszámmal az evangélikusság és a zsidóság rendelkezett.

A néprajzi gyűjtemény létrejötte, szervezete

Egy térség múzeumának feladata, hogy a területen élt és élő emberek, emberi közösségek történetét, életét feltárja, tárgyakkal, dokumentumokkal bemutassa. A múzeum néprajzi gyűjteményének feladata pedig egy körülhatárolt területen a népelethez vonatkozó tárgyi anyag, szóbeli és írásbeli közlés összegyűjtése, bemutatva és leírva közzététele. Azt, hogy a Bakonyi Múzeum eddig megfelelt-e és hogyan felelt meg e feladatoknak, mindenkor néprajzos szakemberei munkájának eredményei igazolják.

Veszprém megye gazdag történelmi múltja, nagyszámú tárgyi emléke, ezeknek az utókor számára történő megtartására és gyarapítására való törekvés vetette fel a múzeumalapítás gondolatát a megyeszékhelyen már 1873-ban. Tulajdonképpen ez az az időszak Dunántúl- és ország-szerte, amikor egymást követően jönnek létre múzeumi egyletek és múzeumi gyűjtemények a magángyűjteményekre is támaszkodva a legjelentősebb városokban. Ez a folyamat kapcsolódik a 19. század elejének magyar múzeumalapításaihoz, valamint a művelt Európa országaiban a 17. században lejátszódó hasonló eseményekhez.

Valójában a hármas funkció ellátására – összegyűjtés, megőrzés, közzététel – való igény hívta életre 1903-ban a Veszprémmegyei Múzeumot, amelyet 1902-ben a Veszprémmegyei Múzeumi Egylet létrejötte előzött meg. Az intézmény

első igazgatója a tudós geológus, piarista tanár, LACZKÓ Dezső lett. Megalakulásakor az új múzeum önálló épülettel nem rendelkezett, s ez évtizedekre meghatározta sorsát. A vármegyházán tizenegy helyiséget bocsátottak az új intézmény rendelkezésére, ahol gyűjteményeit 1904-ben a nagyközönség elé tárhatta. A néprajzi gyűjtemény története elválaszthatatlan az egész múzeumétól.

A frissen megalakult múzeum öt önálló osztályra tagolódott (1. régészet-történet, 2. numizmatika, 3. könyvtár, okirattár, 4. természetrajz), ahol a néprajz a szépművészettel és iparral együtt az 5. osztályt alkotta. Később a szépművészet önálló osztályként különvált. Ez a megalakuláskor kialakult helyzet évtizedekre meghatározta a néprajz helyét az intézményben. Ugyanakkor alapját képezte a céltörténeti kutatások, a tárgyi anyag és dokumentumok néprajzhoz kapcsolódásának is. Ez az összefonódás a mai napig létezik.

A Múzeum törzsanyagát részben Mihálydy István bakonyszentlászlói plebános ősrégészeti magángyűjteménye, részben pedig egyéni, társadalmi és állami ajándékok, együttesen 2 500 db tárgy alkotta, amelyben a néprajz is helyet kapott néhány tárggyal. Ez a kép a korabeli dunántúli múzeumi helyzetet – ritka kivételtől eltekintve – általánosan jellemezte: itt ugyanis a gyűjtések és az érdeklődés középpontjában elsősorban a régészet állott, a néprajz rendkívül szerény mértékben kapott csak helyet. Ez az induláskor vázolt kép évtizedekig szívósan megmaradt, még akkor is, amikor a Múzeum vezetője, majd munkatársa, azaz hivatalos őre, a néprajzi tárgyak gyűjtésére is figyelt, igyekeztén régészeti munkáját néprajzi gyűjtéssel egybekötni, a néprajzi gyűjteményt gyarapítani. E törekvés megvalósulásának eredményeként 1905-ben a 22 400 db-ot kitevő gyűjteményből 300 db néprajzi tárgy (régészeti: 14 100 db).² Tudatos, tematikus tárgygyűjtésről az 1930-as évekig nem beszélhetünk ugyan, azonban ezek a kisebb gyűjtések megvetették a néprajzi gyűjtemény alapját, amelyet már hivatásos néprajzkutatók bővítettek, rendszereztek.

Az új múzeum kezdetektől fogva állandó helyhiánnyal küzdött. 1907-ben, az évi jelentésben Laczkó Dezső leírta, hogy a gyűjtést és vásárlást (gyűjtés alatt az ajándékba kapott tárgyakat értették) a helyszűke miatt minimumra kellett csökkenteni, pedig a Dudaron végzett gyűjtés számos régi hímzéssel és viselettel gyarapította a néprajzi gyűjteményt.³ A raktározási gondokról szólva a néprajzzal kapcsolatban megjegyezte: „...itt különösen az a nagy baj, hogy a néprajzi anyag ezidő szerint rendszeres gyűjtések útján alig szaporítható, pedig az az egy-két néprajzi gyűjtés, amit a múlt év folyamán megkíséreltünk, fényesen beigazolta, hogy megyénknek alig van községe, amelyekben megmentendő néprajzi kincsek ne találkoznának.”⁴ E megjegyzés azt is igazolja, hogy a néprajz nem esett a múzeumigazgató érdeklődési körén kívül, tudatosn törekedett gyarapítására.

A néprajzi gyűjtemény 1908–1911 között gyarapodott a legtekintélyesebb mennyiséggel: 263, 287, 353 db tárggyal.⁵ E gyűjtemény történetének első korszakából – 1903–1925 – ez a három esztendő volt a tárgyak gyarapodását tekintve a legjelentősebb. A gyűjtemények számbeli növekedése tette egyre sürgetőbbé egy múzeumépület létrehozásának szükségességét, azonban a vármegye vezetőinek és tehetőspolgárainak, birtokosainak közönyétől kísérve az 1920-as évek közepéig kellett várni a megvalósítással. De az új épület már akkor is szűknek bizonyult. A jövő múzeumügyével az építést pénzügyileg fedező szérvek és személyek nem gondoltak. Ez a jövőben való gondolkodás és jövőnek cselekvés hiánya öröklődően maradt meg napjainkig, amelynek súlyos következményei a megye múzeumügyét, s benne a néprajzot is fájdalmasan érintik, változatlanul szűkre szabva lehetőségeit.

A helyhiány, a múzeumépület megvalósításának elhúzódása és a háborús esz-

tendők következményeként a néprajzi gyűjtemény gyarapodása évente 20-50 tárgy között változott, amely alól csak az 1911. év volt kivétel 74 db-os növekedéssel. 1919 az amúgyis súlyos helyzetben újabb megrázkódtatást jelentett: csak ígérek hangzottak el a múzeumügy pártolására vonatkozóan, tevékenység ezeket nem követte, sőt, a magas árak, a bizonytalanság és félelem a Múzeumot tétlenségre kárhoztatták: látogathatósága és gyűjtőtevékenysége szünetelt.⁶

1925-ben új korszak kezdődött: elkészült a várvavárt múzeumépület, ahol három szinten megrendezett kiállítással nyithatták meg a kaput (földszint, I. és II. emelet). A néprajzi anyagból VISKI Károly segítségével rendeztek kiállítást az I. emeleten. Ez a kiállítás a „A Bakony és Balatonfelvidék természeti viszonyai és emberi kultúrája” címet viselte. Ezt tanító múzeumnak nevezték: „A vármegye ősi magyarságának életviszonyait, népies művészkedését és a céhéletet” szándékoztak itt bemutatni.⁷ Ehhez a raktáron lévő szakgyűjtemény csatlakozott, a tudományos kutatás számára.⁸

1932-ben meghalt Laczkó Dezső. A Múzeum igazgatását RHÉ Gyula vette át, s ekkor került gyakornokként NAGY László is a múzeumhoz. Az ő megjelenése a néprajzi kutatás szempontjából új korszak kezdetének volt a nyitánya. Ezt az új korszakot fémjelezte 1935-ben Magyarország egyik első szabadtéri néprajzi múzeumának, a *Bakonyi Ház*-nak megnyitása. A Bakonyi Ház felépítése és berendezése olyannyira újszerű volt, hogy a prágai Néprajzi Múzeum 1937-ben kölcsönkérte teljes dokumentációját.⁹ E szabadtéri néprajzi kiállítóhely felépítését megelőzte az 1935. augusztus 11–18-ig tartó népművészeti kiállítás (Balaton-Veszprém-Bakony ünnepi hét), s a hozzá kapcsolódó tárgy-gyűjtés, amely bútorból, díszített textíliából és viseleti tárgyakból tevődött össze: mindössze 32 db-ot számlált.¹⁰ Ugyanakkor ezt megelőzően is már rendszeresen járta a megye falvait Nagy László, módszeresen gyűjtve a használati és népművészeti tárgyakat, valamint a műhelyek szerszámain, ¹¹ nagy súlyt fektetve a néprajzi fényképezésre. Ő rakta le a néprajzi fényképtár alapjait. Bár régész volt, azonban azok közé a klasszikus múzeológusok közé tartozott, aki komplex múzeológiai gyűjtőmunkát, kutatást végzett, az egyes tudománysszakok részterületeit összefüggésükben, egymáshoz való kapcsolatuk rendszerében vizsgálta. Főleg céhtörténeti kutatásai, tárgy-gyűjtései jelentősek. Ezek a céhekre vonatkozó gyűjtések a későbbi céhtörténeti kutatások alapjait vetették meg, s tették a veszprémi Múzeumot egy időre e kutatások központjává.

1935-ben már Rhé Gyula is kiemelten foglalkozott jelentésében a néprajzi gyűjtéssel: „Különösen nagy súlyt kell fektetni a néprajzi anyag gyűjtésére, amely a vármegye területén eltűnőben van.” Legalkalmasabbnak erre Dudar, Bakonyréde és Bakonyszombathely vidékét tartotta, ahol népviselet és kézimunkák maradtak fenn. Az így összeszedett anyagot pedig egy szabadtéri múzeumban vélte elhelyezhetőnek.¹² 1936-ban már azt tervezte, hogy a mindenütt elhanyagolt, a gyermekek által készített játékok gyűjtését fogja megvalósítani, a Bakonyi Ház hátsó szobájában pedig az egykor virágzó mesterségek szerszámain és produktumait bemutatni (utóbbi hamarosan sikerült, de előzőre 1979-ig kellett várni). Tervbe vette a Bakony magyarok-lakta falvaiban a viselet és régi hímzéskultúra feltámasztását, amely nagy tervnek kivitelezéséhez a falvakból remélt segítőtársakat.¹³ Elképzeléseinek megvalósítását azonban váratlan halála megakadályozta.

A néprajzi gyűjtemény gyarapítására irányuló törekvéseket a Nagy László igazgatása alatt a Múzeumba került gyakornokok valósították meg. Az új korszak igazi kiteljesedése VAJKAI Aurél, HERKELY Károly és MORVAY Péter tevékenységéhez kapcsolódik. Természetesen nem egyszerre, hanem egymást váltva kerültek a me-

gyébe, s dolgoztak néhány esztendő Veszprémben 1937–1942-ig. Ez öt év azonban elegendő volt arra, hogy szilárd, jól kidolgozott, koncepciózus néprajzi kutatás és gyűjteménygyarapítás induljon meg a múzeumban. Munkájuk elmenetelükkel nem zárult le, azonban a közbejött háborús esztendők, majd az újjáépítés gondjai és az 1950-es évek merev, kutatás- és kultúraellenes politikája hosszú időre visszavetette a tervszerű, jól megalapozott tárggyűjtést.

1937-ben Vajkai Aurél Nagy Lászlóval megkezdte „a helyi viszonyoknak legmegfelelőbb múzeológiai elvek alapján”, a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya által kidolgozott elvek szerint a néprajzi gyűjtemény katalógizálását. Ez a leltár- és cédulakatalógus mai szemmel korszerűnek mondható, hisz valamennyi tárgy leírása mellett fénykép és magyarázó rajz is szerepel. Költségkímélés céljából azonban az azonos csoporthoz tartozó tárgytípusokat egy felvételen mellékeltek. A gyűjteményt a következő csoportokra osztották: 1. Pásztorokodás, állattenyésztés. 2. Halászat-vadászat. 3. Gazdálkodás. 4. Bútorzat. 5. Konyhaszerszámok. 6. Viselet. 7. Szövés-fonás. 8. Cserépmunka. 9. Ének-zene. 10. Gyermejátékok. 11. A hagyomány tárgyai. A régi anyagból 707 db, újonnan pedig 34 db, összesen 741 db tárgyat katalógizáltak.¹⁴ Ez a fényképes leltárkönyv, amit 1937-ben megkezdtek, 1944-ig 174 db céhes tárggyal kiegészülve közel kétszeresére gyarapodott: 1 427 db tárgyat tart nyilván. Ma is a legkitűnőbb tárgy leltár, nagyszerűen használható.

Vajkai Aurél akkor egy ma is helytálló célkitűzést fogalmazott meg hangsúlyozva, hogy a néprajzi gyűjtésnek komplex módon kell történni. A tárgyakat dokumentálni kell, gyűjtésüket nemcsak a díszítettekre korlátozva, hanem az életmód, építkezés, gazdálkodás, szokások tárgyait is összeszedve, s mindent fényképen megörökítve. A fényképes dokumentálásnak mind ő, mind Nagy László rendkívül nagy jelentőséget tulajdonítottak.¹⁵

1938-ban a néprajzi kiállítást árendezték, a kiállítási helyiségeket kifestették. Ez a lehetőség egy raktárhelyiség megnyitásával (8x10x2,7 m nagyságú, szabályozható polcközökkel ellátott faállvánnyal) és berendezésével állt összefüggésben. 1939-ben a népművészeti anyag helyiségének átrendezését a gazdálkodás tárgyainak szakszerű elrendezésben történő bemutatása követte.¹⁶ A fényképes szakkatalógus naprakész volt, az intenzív gyűjtőmunka tovább folyt, 1938-tól Morvay Péter bekapcsolódásával.¹⁷ Nagy László további gyűjtőútjainak eredményeképpen rendkívül gazdag céhtörténeti együttes került be a gyűjteménybe, amelyeket kiváló fényképsorozatokkal dokumentált: pl. a herendi egyesült céh iratai és tárgyai, a céhládavitel, mester-választás, céhgyűlés fényképsorozattal.¹⁸

1939-ben elkészült a szőlőművelés néprajzi kiállítása. Ez esztendőől Herkely Károly is múzeumi gyakornokként volt Veszprémben. De erre az időszakra tehető az önkéntes gyűjtőmozgalom első komolyabb szervezése is, amely Morvay Péter tevékenységével indult meg. Kérdőívet készített a munkához, amelyet sorozatnak szánt. Az első füzet a baromfitartással foglalkozott, ezt a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya (Tára) is átvette. Ezzel valójában az önkéntes gyűjtőmunka és az Adattár egyik legjelentősebb gyűjteményegységének alapját rakta le.¹⁹

Nagy László igazgatósága és a múzeumi gyakornokok Veszprémben töltött évei alatt ugrásszerűen megnőtt a néprajzi publikációk száma is. 1940–1942-ben egyre nehezebbé vált a néprajzi gyűjtőtevékenység a múzeológusok megismétlődő katonai szolgálata miatt. Azonban Szentgálon, Szentkirályszabadján, Nemesvámoson, Öcsön és Nagyvázsony környékén így is jelentős gyűjtőmunkát végeztek.²⁰ 1940-ben még a Magyar Házipari Központ kiállításán is részt vett az intézmény 11 db néprajzi tárggyal.²¹ Ugyanebben az évben megindult a Veszprém Vármegyei Füzetek

c. sorozat, amely a Múzeum gyűjteményeit, valamint történelmi emlékeit szándékozott bemutatni. Tulajdonképpen a korábbi, évenként megjelenő Jelentések Irodalmi melléklete folytatásaként fogható fel a kiadvány. Ennek a sorozatnak az 1941-ben megjelent 6. füzet a Múzeum néprajzi gyűjteményét, néprajzi kiállítását és a Bakonyi Házat ismerteti. Ez a kitűnő összefoglaló először ad áttekintést a Múzeum néprajzi gyűjteményéről. Ma is forrásként használható munka.²²

1942-ben Nagy László a fokozódó légiveszély miatt a II. emeleti kiállítást és a Bakonyi Házat teljesen, az I. emeleti részben kiürítette. Ez évben a fiatalon, váratlanul elhunyt Herkely Károly helyett MÉSÁROS Gyula régész került a Múzeumba gyakornoknak, aki számára ugyancsak nem volt idegen – lévén megyebeli, kisdörögicsei származású – a néprajzi gyűjtés. Sajnos azonban a bizonytalanság és a háborús veszély a sürgős régészeti feltárások befejezése miatt egyelőre a néprajzi tárggyarapítást nem tette lehetővé. Kutatókat ugyan még fogadott a Múzeum, azonban 1944-től ez is lehetetlenné vált. A teljes gyűjtemény gondosan ládába becsomagolva a MNB bombabiztos, a Múzeum pecsétjével lepecsételt ajtajú helyiségeibe került részletes leltárral ellátva, amelynek egy példányát az alispáni hivatalba küldte meg az igazgató, egy példány pedig a Múzeumban maradt. A néprajzi gyűjteményt 19 ládába csomagolták be.²³

1944–1945-ben a Múzeum épülete súlyosan megrongálódott, ismeretlen személyek széthordták és szétszórták az alagsorban elhelyezett tárgyakat.²⁴ A gyűjtemény azonban e töredéktől eltekintve megmaradt, s ez kétségkívül NAGY László határozott és bátor cselekvésének köszönhető. A múzeumnak, s benne a néprajzi gyűjtemény történetének is ezzel a második nagy, kiemelkedően jelentős korszaka lezárult. A következő néhány esztendő a helyreállítás munkálatainak jegyében telt el. Kiállításrendezésre, gyűjteménygyarapításra 1945–1948-ig gondolni sem lehetett. A Bakonyi Házban is ketten laktak: Köcski József és Farkas Zsigmond. 1946-ban lakbérüket 8 Ft/hó ill. 10 Ft/hó díjban állapították meg, felhíva figyelmüket a mielőbbi távozás szükségességére, hogy az épület ismét múzeumi célokra szolgálhasson.²⁵

1948-ban már a kutatók rendelkezésére állt a néprajzi gyűjtemény, s még ugyanebben az évben a szabadságharc centenáriumi kiállítására tárgyakat is kölcsönöztek a Magyar Nemzeti Múzeumnak, 17 db-ot (főként pásztorfaragásokat).²⁶

Az 1949. 13. tvr. 7. §-a értelmében a Veszprérmegyei Múzeum tájmúzeum lett, a 31. § értelmében állami tulajdonba került. Feladatául a Bakony és Balatonfelvidék régészeti, néprajzi, történeti emlékeinek gyűjtését, megőrzését és feldolgozását jelölték meg,²⁷ amit valójában létrejötté óta végez.

Időközben Nagy Lászlót felmentették tisztéből, a Múzeum vezetését Mészáros Gyulára, majd VAJKAI Auréla bízta. Ő legfontosabbnak a raktárak rendbetételét, a gyűjtemény ismételt tárgykörönkénti csoportosítását és a kiállítás újrendezését, megnyitását tartotta. Utóbbira a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja (MMOK) támogatásával és Vajkai Aurél rendkívül határozott fellépésével az országban az első között Veszprémben nyílt lehetőség. Mészáros Gyulával elkészítették a természettajzi-történeti-néprajzi kiállítás tervét, amelyben a néprajznak a Bakony adta meg a keretét. Sajnos, a tervben a korábbi tudományos szempontokat ideológiai szölamokkal helyettesítették.²⁸ 1950-ben a kiállítási tárgyakat készítették elő és ismét megnyitották az újrendezett Bakonyi Házat.²⁹ 1951-ben aztán elkészült az új kiállítás is, amelynek néprajzi része „A Bakony és a dolgozó ember” címet viselte, vezérgondolata a kor követelményeinek tökéletesen megfelelt: a kizsákmányoltakat és kizsákmányolókat, elnyomottakat és elnyomókat állította szembe osztályharcos szemlélettel.³⁰ Maga a tárgye gyűjtés pedig az elmúlt időszakban gyűjtött és a há-

ború viharában megmentett gyűjtemény volt, hisz 1949–1952 között gyűjtemény-gyarapítás alig történt, ugyanis a múzeum néprajzos szakemberét is az ideológiai harc kötötte le „a retrográd szellemi erőkkal”: a múlt ún. antidemokratikus iskolai tankönyveinek összegyűjtése, s a múzeum „fasiszta szemléletű könyvanyagának” selejtezése, valamint „a haladó hagyományok ápolását szolgáló ünnepek szervezése” pl. mintaaratás.³¹ 1951-ben a Veszprémmegyei Múzeum felvette a Bakonyi Múzeum nevet.

1952–1956 között folytatódott ismét az intenzív szakmai munka: Vajkai Aurél a néprajzi gyűjtemény minden alapegységét gyarapította. Évente 300-1 000 között mozgott a tárgy-gyarapodás, amellyel párhuzamosan a nyilvántartás is folyt. A múzeum raktárából előkerült, meghatározhatatlan vagy nehezen meghatározható tárgyakat újból beletárolta: így 312 db falupecsétet, bábos ütőfákat, csutorás, tí-már, cipész, kádár, kékfestő szerszámokat. Az új, 1953. évvel kezdődő leltárkönyvben az első évet lezáró 452 db-os gyűjteménnyel szemben 1956-ban 3 188 db volt a háború után gyűjtött néprajzi tárgyak száma.

1956-ban Vajkai Aurél helyét az igazgatói székben SZENTLÉLEKY Tihamér foglalta el. Vajkai Aurél ettől kezdve egészen 1965-ben történt nyugalomba vonulásáig a néprajzi osztály vezetőjeként tevékenykedett, minden idejét kutatásra, gyűjtésre és feldolgozásra fordítva. Változatlan intenzitással folytatta a gyűjtemény gyarapítását, miközben az ismeretterjesztésben is kivette részét. 1958-tól megerősödött a honismereti tevékenység, a disztóművészeti körök tevékenysége, amelyek tanácsadót és pártfogót kaptak Vajkai Aurél személyében. Nagyarányú tárgy-gyűjtést végzett Szentgálon, tematikus gyűjtésének teljes kézirata (Szentgál monográfiájának mindkét kötetét kitevő cédulaanyaga) pedig a Bakonyi Múzeum Néprajzi Adattárának egyik jelentős együttese, Nagy Lászlónak a tobakokra vonatkozó kutatásai kéziratanyagával együtt. De ugyanilyen fontos volt Vajkai Aurélnak a megye negyven községében végzett gyűjtése, amelynek során 1 700 fényképfelvétellel gyarapította a néprajzi fotótárat.

1961-ben megyei tanácsi kezelésbe került a Múzeum, élére ÉRI Istvánt nevezték ki. Az 1960-as évek elején (1962-ben) Veszprém megyében is meghirdették a néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázatot, amelynek eredményeként a benyújtott pályamunkák az Adattár néprajzi gyűjteményét jelentékenyen gyarapítani kezdték.

A már meglévő kiállításra építve, azt korszerűbb szemlélettel újrarendezve és kiegészítve, először 1963-ban elkészült a forgatókönyv, 1964-ben pedig ismét új állandó kiállítás nyílt meg. A korábbi, a minél több tárgy bemutatására való törekvés háttérbe szorult. A néprajzi anyag erőteljesebb gyarapítását a szűkre szabott tárgyvásárlási keret akadályozta (ezekben az esztendőkből elsősorban aktív népművészek-től vásároltak). Ugyanakkor ezidőben már megfigyelhető az egyre jobban növekvő adminisztratív tevékenység, s ennek túlhangsúlyozása, amely a tudományos munka rovására ment. 1962–1965 között a néprajzi gyűjtemény gyarapítása egyetemi hallgatók: Égető Melinda, Kósa László, Dám László, Törő László, Gráfik Imre nevéhez is kapcsolódik. Ők elsősorban a Magyar Néprajzi Atlasz munkálataiban vettek részt, miközben tárgyakat is gyűjtöttek. E gyűjtések tárgyi anyaga részben Veszprémbe, részben pedig az 1960-ban létrejött Pápai Helytörténeti Múzeumba került. Az 1960-as években a néprajzi gyűjteményben őrzött tárgyakból időszakos kiállításokat rendeztek. Így került sor Tihanyban „A Dunántúl népművészete” (1963), Veszprém-ben céhtörténeti kiállítás (1966) megrendezésére.

A múzeumi szervezet és a néprajzi gyűjtemény szempontjából rendkívül lényeges állomás volt a szabadtéri néprajzi kiállítóhelyek és kiállítások létrehozása. Eze-

ket a kiállításokat tematikus tárgy-gyűjtések előzték meg, amelyek most már csaknem teljes háztartások, háztartásrészek tárgyi anyagával gyarapították a gyűjteményt az egyedi tárgyak, kisebb együttesek mellett. Sajnos azonban, hogy a kiterjedt gyűjtőmunkát a nyilvántartás nem tudta követni. A tárgyakat ugyan beletárolták, azonban a leírókartonok elkészítésére már nem volt sem idő, sem ember, hisz Vajkai Aurél távoztával ezeket a nagy gyűjtőmunkákat és kiállításrendezéseket csak külső munkatársakkal tudta az intézmény vezetése megoldani. A nyilvántartásnak ezek a hiányosságai ma is léteznek. Nagyon nehéz a leírókartonok pótlása, mert az új néprajzos szakemberek múzeumba kerülésével tovább folyt a gyűjteménygyarapítás, amelynek nyilvántartását igyekeztek mindig naprakészé tenni, miáltal a hiányok pótlására alig, vagy egyáltalán nem volt lehetőségük.

1966-ban ERDÉLYI Zoltán és GRÁFIK Imre néprajzosok részvételével kiterjedt, háztartások rekonstruálására is alkalmas tárgy-gyűjtés folyt Tihanyban, amelynek eredményeképpen közel 200 db tárgyat leltároztak be. Valamennyi a még e évben megnyílt szabadtéri néprajzi múzeumba (halászcéh ház, majd a parasztgazda háza) került. Ez esztendőől külső munkatársként NAGYBÁKAY Péter kezdte meg, ill. folytatta a háború előtt megindult céhtörténeti kutatást, amelynek során újabb céhemlékekkel gyarapodott a gyűjtemény, dokumentumokkal a céhes adattár. 1969-ig a céhes dokumentumok a néprajzi tárgyleltárkönyvbe kerültek nyilvántartásba. 1969-ben a 2669 db céhes dokumentumból az Adattár önálló együttesét hozták létre. 1965–1967-ig Vajkai Aurél is a néprajzi Adattár tökéletesítésén munkálkodott. Ez évben aztán végleg megvált a Bakonyi Múzeumtól.

1967-ben kezdődtek meg a nagyvázsonyi Schumacher-ház berendezésének előmunkálatai is. Nagyvázsonyban és a környező falvakban (Pula, Vöröstó) a székesfehérvári néprajzos, néhai Pesovár Ferenc vezetésével indult meg a tárgyak gyűjtése, Petánovics Katalin Keszthelyről, Égető Melinda és Nagybakay Péter Budapestről vettek részt benne. Még ez évben megnyílt az új létesítmény, amelyben a nagyvázsonyi céhek történetét, egy takácsműhelyt és parasztház belsőt, valamint a régi istállóból átalakított helyiségben rézműves műhelyt rendeztek be. E kiállításához 500 db újonnan gyűjtött tárgyat használtak fel.

A következő új kiállítás Bakonybélben készült a helyreállított volt Haspray házban. A tárgy-gyűjtéssel és a kiállítás megrendezésével Balassa M. Ivánt bízta meg a megyei múzeumigazgató, hiányozván még mindig egy állandó néprajzos szakember az intézményből. 1969-ben Balassa M. Iván több mint 400 db tárgyat gyűjtött, amelyből 1970-ben megrendezte a kiállítást, s még ez évben meg is nyílt az új szabadtéri néprajzi múzeum: egy berendezett parasztház és favillakészítő műhely. A szabadtéri kiállítóhelyek száma ezzel négyre nőtt. 1970-ben Vajkai Aurél négy füzetből álló sorozatban mutatta be valamennyit.³²

1968-ban TÖRŐ László személyében ismét lett néprajzos múzeológusa a Bakonyi Múzeumnak, azonban a következő esztendőben ő már ösztöndíjjal Irakba távozott. 1969-ben HADNAGY László történész került az intézményhez népművelési feladatok ellátására, de bekapcsolódott a néprajzi gyűjtemény gyarapítási munkáiba is, egy teljes, 388 db-ból álló kovácsműhelyt megvásárolva, amelyet be is leltározott ugyan kartonozás nélkül, s ezzel a leírókartonok nagyarányú számbeli elmaradása ismételten nőtt. Az 1971-ben ismét munkába álló Törő László, majd az 1973-ban és 1977-ben az intézményhez kerülő új néprajzosok sem tudták teljesen e hiányosságokat felszámolni.

A megyei múzeumi szervezet a szabadtéri kiállítóhelyeken és a veszprémi Bakonyi Múzeumon kívül az 1979-ig Veszprém megyéhez tartozó Keszthelyen a Ba-

latoni Múzeumban, Pápán a Helytörténeti Múzeumban (1960-tól), Zircen a Reguly Gyűjteményben (1956-tól), Sümegen a Darnay Gyűjteményben (1877-től) és Tüskeváron a Molnár István kanonok által létrehozott (1961-től) helytörténeti gyűjteményben rendelkezett néprajzi tárgye gyűjtésekkel. Tervszerűnek mondható gyűjtés csak Veszprémben és Keszthelyen folyt, amelyhez a kezdeti alapmegteremtés után Pápa is csatlakozott, bár ott számbelileg oly kicsi volt a gyűjtemény, minden tárgycsoportot gyarapítani kellett, ezért minden néprajzi tárgyat, válogatás nélkül bevitték a múzeumba. Az 1970-es és 1980-as években kezdték itt meg a tematikus tárggyűjtést (Mithay Sándor régész, majd Hadnagy László történész, aki elsősorban a bakonyi németektől teljes viseletegyütteseket vásárolt meg).

1971-ben Petánovics Katalin és Törő László elkészítették Veszprém megye néprajzkutatásának tíz éves távlati tervét, amelynek alapja az addigi kutatások-publikációk és a néprajzi gyűjtemények tárgycsoportjai voltak. Hoffmann Tamásnak abból a megfogalmazásából indultak ki, hogy „...a múzeumokban őrzött néprajzi gyűjtemények csak ritkán szolgáltatják az anyagi kultúra fejlődésének tipikus példáit, az anyagi javak előállításának és fogyasztásának hagyományos tárgyi kellékei társadalmi szóródását illetően pedig – néhány újabban bekerült kollektiótól eltekintve – úgyszólván semmiféle tudományos igényű konzekvencia levonására nem kínálnak alkalmat...”³³ Sorra véve az egyes tárgycsoportokat, a három (Veszprém, Keszthely, Pápa) nagy gyűjteményben számukat, azt a végső következtetést vonták le, hogy valamennyi kiegészítendő, sőt egyes tárgycsoportok gyűjtésének megkezdése halaszthatatlan (pl. gyermekjátékok, szakrális tárgyak, viselet). Végül is a már évtizedek óta hangoztatott és csak átmenetileg megvalósított tárgy-gyűjtést szorgalmazták: tervszerű, háztartásokban, együttesekben gondolkodó és realizálandó gyűjteménygyarapítást. Sajnos, néhány esztendőnek el kellett telni, hogy ennek megvalósítása megkezdődhessen. Amikor azonban szakember és szándék is találkozott, akkor viszont a pénzsűzke akadályozta meg a tervek valóraváltását. Néhány átmeneti esztendő után a monografikus tárgy-gyűjtés mindig csak új kiállítások megrendezéséhez kapcsolódhatott: pl. 1977-ben Zánka Úttörőváros malomépülete, 1982-ben Bazsi Simon István Emlékház, 1984-ben Iszkáz Nagy László Emlékház.

1973-ban a néprajzos szakemberlétszám egy fővel gyarapodott: a Bakonyi Múzeumhoz került LACKOVITS Emőke, aki azonban 1974–1979-ig szülési és gyermekgondozási szabadságon volt. Közben 1977–1979-ig a frissen végzett néprajzos, Z. SZABÓ Ágnes vett részt a néprajzi gyűjtemény gyarapításában. Nevéhez, valamint Törő Lászlóéhoz fűződik 1977-ben a 178 db tárgyból álló zánkai együttes, a közel 200 db tárgyat számláló balatonhenyei háztartástöredék és a 430 db-ból álló nemesvámosi textilgyűjtemény bevitele a múzeumba. Utóbbi a paraszti élet minden területén alkalmazott textiliákat felöleli, tartalmazva egy asszony kelengyéjének teljes vássoneműjét. 1978-ban pedig Törő László Bakonyszűcsön a 93 db-ból álló gazdálkodási tárgye gyűjtést gyűjtötte.

Rhé Gyula terve valósult meg 1979-ben, amikor az addig 11 db-ból álló játékgyűjteményt Lackovits Emőke 327 db-ból álló együttesé gyarapította, vele párhuzamosan a gyermekviseleteket is kiegészítve 66 viseleti darabbal. Ez a tárgy-gyűjtés azért jelentős, mert azontúl, hogy egy gyűjteményi alapegységet hozott létre, kiterjedt kutatással is párosult a gyermekélet és iskolatörténet területén, eredményeit kiállításban és tanulmányokban foglalva össze, amelyekhez az önkéntes néprajzi gyűjtők azonos témájú pályamunkái is kapcsolódtak.

1980–1983 között újabb, nagy együttesekkel gyarapodott a gyűjtemény: Jásd-ról a Kallócz-malomhoz tartozó lakóépület teljes berendezésével, benne egy 18. szá-

zadi faragott, festett fa Krisztus szoborral, gazdasági eszközökkel, valamint egy faragott díszítésű hidassal, Takácsiból egy takácsmesternek és leszármazottainak használati tárgyaival, textíliáival, köztük egy 18. század végi, pápai szücsmester által készített hímzett, bőrrátétes subával (mindkét együttes Lackovits Emőke gyűjtése), valamint egy teljes kovácműhellyel, amely a helyszínen, Bakonyszentkirályon szabadtéri kiállítás formájában látható (Törő László munkája).

1982-ben elkészült a gyűjtemény teljes revíziója. Közben a raktárgondok egyre szorongatóbbakká váltak, s ezt helyben már nem is tudták megnyugtatóan megoldani. Nem volt meg hozzá a kellő erő és határozottság. A Megyei Tanács segítségével Felsőörsön, egy eredetileg más célra szánt épületegyüttest vásárolt meg múzeumi raktárnak és műtárgyvédelmi központnak. Az első nagy épület elkészültével a Bakonyi Múzeum teljes gyűjteményi anyagát ide költöztették ki. Természetesen ez az egyetlen helyiség ismét szükségmegoldás volt, hisz a néprajzi bútorok és egyéb nagyobb tárgyak (hordók, prések, stb.) bérelt helyiségekben, a szabadtéri múzeumok gazdasági épületeiben és a gyűjtések helyszínén kaptak csak helyet. Ez átmeneti állapot után 1987-ben újabb épületet adtak át, ahová az újkortörténeti gyűjteménnyel a néprajzi gyűjtemény egy része is továbbköltözhett. A textilgyűjtemény, a kerámiaanyag, a pásztorművészet egy része, a gyermekjátékok és az időközben Lackovits Emőke gyűjtése során számbelileg jelentősen növekedett szakrális gyűjtemény (150 db tárggyal), valamint a céhes tárgyak továbbra is a régi, fűthető épületben maradtak. (Az új épület ugyanis fűthetetlen.) 1988. év végére elkészült a harmadik épület is, amely most már teljes egészében a néprajzi gyűjtemény raktára lesz, s ahová 1989-ben ismételt revízióval a teljes néprajzi gyűjteményi anyag átköltözik, remélhetőleg végleges helyére.

1983–1987 között két jelentős néprajzi tárgy-gyűjtés történt. Az egyik a Bándra telepített Gömör megyei Lontai család teljes magával hozott háztartása (közel 400 db tárgy), amelynek feldolgozását a gyűjtő és dokumentáló Törő László megkezdte. A másik figyelemre méltó tárgycsoport a nemzetiségi viseletegyüttesek Városlőről, Tótvázsonyból, Vöröstőről, Magyarpolányból, Márkóról német, Ösküről és Szápárról szlovák: Lackovits Emőke gyűjtése. Ezzel egy új tárgycsoport jött létre, amelynek gyarapítása, kiegészítése jelenleg is folyik (eddig közel 600-650 db-ot számlál). Ezek az együttesek egy-egy asszony teljes ruhatárát tartalmazzák ill. kiegészítik a hiányosakat. A tárgyakkal együtt a teljes dokumentáció is elkészült, s ugyanakkor a gyűjtő megkezdte feldolgozásukat is: két tanulmány készült el, az egyik a német, a másik a szlovák viseletekre vonatkozik.

1985-ben megnyílt a Bakonyi Múzeum új állandó kiállítása „A Bakony és a Balatonfelvidék évezredei” címmel, ún. komplex történeti kiállítás, szakítva a korábbiak szemléletével olymódon, hogy az egyes tudománysszakok leleteit, leletegyütteseit egy történeti folyamatba (a táj és megyeszékhely története) ágyazva mutatja be, nem elkülönítve egymástól. Maradt viszont az a hagyományos felfogás, ami vitatható, hogy a térség történetét az őskortól napjainkig kell bemutatni. A kiállításba a néprajzi gyűjtemény minden tárgycsoportjából jelentős számú került be.

Számbelileg a legnagyobbak, változataikat tekintve a legteljesebb gyűjteményi egységek a háború előtti vegyes (alapegységek!) 1585 db tárgy, a céhes tárgyak (200 db), az 1700 db textília (hímzések, köztük a fehér lyukhímzések, halottaslepedők, szőttek), a viseletek (800 db) valamint a pásztorfaragások (430 db). Figyelemreméltóak a kézműves műhelyek, amelyek közül 19 teljes (mézeskalácsos, cipész, tímár, esztergályos, kovács, rézműves, ács, faragó, csutorás, pintér, kádár, fazekas,

kötélverő, takács) és 6 részleges (csutorás, pintér, kádár, fazekas, csizmadia, paszományos) található. A teljes gyűjtemény 1987. év végén 13 110 db tárgyból áll.

A gyűjtemény nyilvántartása naprakész, kartonozottsága 70 %-os. Törő László elkészítette fénylyukkártyás nyilvántartását is. Sajnos, a tárgyak fényképezése a hozzáférhetetlenség miatt eddig megoldatlan volt. A végleges raktárba költözéssel e hiányosságok felszámolása is megkezdődik. 1987-től textilvergész-mérnök végzettségű, jelenleg néprajz szakot végző gyűjteménykezelő, JUHÁSZ Katalin is részt vesz a munkában.

A néprajzi gyűjtemény másik nagy csoportját az *adattári anyag* alkotja, amelynek szakosítása 1967-ben történt meg, Scherer János munkájának eredményeként. Ez az adattári anyag helyszíni néprajzi gyűjtésekből, gyűjtési jelentésekéből, kéziratokból, a céhes iratokból és az önkéntes néprajzi gyűjtők pályamunkáiból áll. Különösen jelentősek a céhes iratok, Vajkai Aurél és Nagy László kézíratai, valamint Wöllel István helytörténeti gyűjtő 1969-ben megkezdett malomtörténeti kutatásainak dokumentumai. Értékesek a néprajzi pályamunkák, amelyeknek többsége kitűnő forrás. A néprajzi adattári gyűjtemény 69 359 tételből áll. Ebből 924 db pályamunka, 4721 db pedig céhes dokumentum.

A néprajzi gyűjtemény harmadik részét a *fényképgyűjtemény* képezi. A teljes néprajzi fényképgyűjtést 8989 db fekete-fehér felvétel és 2249 db színes diakép alkotja (1987. év végi adat), amelyek az 1970-es és 1980-as években a néprajzosok és a múzeumi fényképész, Róka Lajos által készített felvételeket is tartalmazzák.

A néprajzi kutatások, feldolgozások

A Veszprém megyében folyó és Veszprém megye néprajzi jellegzetességeit feltáró kutatásokat három nagy csoportra oszthatjuk, amelyekből magasan kiemelkednek JANKÓ János és VAJKAI Aurél vizsgálatai, tudományos eredményei. Vajkai Aurél volt az, aki elsőként foglalta össze széleslátókörű tanulmányában a Veszprém megyei néprajzi kutatások történetét 1977-ig.³⁴

A korai néprajzi leírások nem néprajzkutatók tollából születtek, s elsődleges céljuk nem is néprajzi ismeretek közlése volt. Akik írták, utazók voltak, de tudósításuk a néprajzi kutatás számára máig fontos forrás. A Bakony és Balatonmellék néprajzáról az első híradás 1701–1731 között BÉL Mátyás Notitiájában olvasható. Felfigyelt az itt lakók tulajdonságaira, szokásaikra, gazdálkodási módjukra, szociális körülményeikre.³⁵ 1799-ben tett utazást Veszprém megyében KITAIBEL Pál. Megfigyelései nagyszámú néprajzi adatot tartalmaznak a szőlőművelésre, a halászatra, az erdei gyűjtögetésre (cserszömörce), mészégetésre, hamuzsírfozásra, a juhászatra és a kézművesiparra, valamint a falvak építkezésére, a parasztfürdőhelyekre (Zának, Bakonyszentlászló), savanyúvízforrásokra (Kékkút, Ábrahámhegy), a népi orvoslásra és a búcsújárásra (Csatka, Jásd).³⁶ Feltétlenül megemlítendő RÖMER Flóris Bakonyban tett utazása, amellyel ugyan a történeti és régészeti emlékek feltérképezését végezte el, azonban nem volt érdektelen a néprajzi jelenségek iránt sem.³⁷

Igazi néprajzi tudósítás olvasható a Tudományos Gyűjteményben az evangélikus Hrabovszky Dávid és a tótvázsonyi református lelkész Oláh János munkáiban.³⁸ Ezt a sort egészítik ki a külföldi utazók leírásai Beudanté, Brighté, Pagaté, Eisslé, Kohlé. Fényes Elek 1836-ban megjelent statisztikai munkájának első kötete foglalkozik Veszprém megye falvaival, elsősorban népesedésével, gazdasági életével és iparával.³⁹ Kitűnő néprajzi forrás EÖTVÖS Károly Bakonnyal és Balatonmellékkel foglalkozó munkája.⁴⁰

A következő nagy korszak már a hivatásos néprajzkutatók publikációinak meg-

jelenési ideje. Mindmáig egyik legjelentősebb munka JANKÓ János Balatonmellékkel foglalkozó monográfiája a század elejéről, 1902-ből.⁴¹ Igaz, néhány megállapítása hamarosan korrekcióra szorult, a későbbi kutatások pedig némelyeket nem is igazoltak: így a németek lakóházának fejlettebb típusait, vagy a sövényépítkezés kiterjedt voltát. Először BÁTKY Zsigmond, majd az 1980-as években végzett vizsgálatok cáfolták meg e tételeket.⁴² Mindezek azonban nem vonnak le semmit Jankó János tudományos teljesítményéből. E korai néprajzi munkák között említendő HERMAN Ottó halászzattal foglalkozó monográfiája, amely a Balatonra vonatkozó fejezetében a Jankó János által megírtat egészíti ki, ahhoz kapcsolódva.⁴³

Tulajdonképpen e nagy monográfiák megjelenése után mintegy húsz esztendeig számottevő néprajzi feldolgozás erről a területről nem született. Akad ugyan néhány kisebb-nagyobb közlemény, amelyek kiindulásként ma is felhasználhatók, azonban tudományos értékük igazán nem számottevő.⁴⁴

E két évtizedes szünet után az 1930-as évek gazdag publikációtermést hoztak. Már Nagy Lászlónak a Múzeumba kerülésével megindult a céhtörténeti kutatás, amely gazdag néprajzi adatokat hozott felszínre. Vajkai Aurél Veszprém megyébe jöttével pedig egy olyan intenzív néprajzi kutatás indult meg, amely a néprajz szinte valamennyi ágára kiterjedt. Ezek közé tartozik a népi építézet: a történeti összefüggések felvázolása, s a házbeli élet elemzése,⁴⁵ a népi gyógyászat, amelynek kutatásában a gyógyítóeljárások mellett a babonás mozzanatokra is kitért,⁴⁶ a gyűjtögetés, vadfogás⁴⁷ és a balatonfelvidéki szőlőhegyek néprajza.⁴⁸ Érdemlegesen egyedül ő foglalkozott a bakonyi olajütőkkel is.⁴⁹ Jelentősek az állattartással kapcsolatos kutatásai,⁵⁰ a népi teherhordásról írottak,⁵¹ nemkülönben a keresztszemes hímzéseket díszítőművész szakkörök számára bemutató füzet.⁵² Külön említést érdemel a gyermekéletnek egy rendkívül jelentős szakaszával, a munka megtanulásával foglalkozó tanulmánya, amely a hasonló témájú feldolgozások között is kimagasló.⁵³ Feltétlenül megemlítendő a somhegyi üveghutában készített, díszített üvegekkel foglalkozó írása. Ezeket az üvegeket elsősorban a szentgáli kisnemesi házak lakói használták.⁵⁴

Legjelentősebb feldolgozása mégis Szentgál monográfiája, amelynek gyűjtőmunkáit, helyszíni kutatását a faluba évekre kiköltözve végezte, s amelynek első kötete úttörő vállalkozás a falumonográfiák sorában. Sajnos 30 esztendő kellett várni a második kötet megjelenésével, amely átdolgozatlan, új adatokkal kiegészítetlen formájában alatta marad az első színvonalának.⁵⁵ Másik két kisebb monografikus feldolgozásában a Bakony és Balatonfelvidék néprajzi jellemzőit foglalta össze.⁵⁶

A századelő, főként pedig az 1930-as, 1940-es évek megyei néprajzi kutatásai között eredményei alapján feltétlenül megemlítendők SÁGI János írásai, aki Malonyay Dezső két kötetében a Balatonmellék néprajzi jellegzetességeit, a pásztorművészetet és a művészkedő pásztort mutatta be, de akiről alig emlékezett meg a sorozat szerkesztő-szerzője.⁵⁷ A további kutatók egy, esetleg két tanulmánnyal gyarapították Veszprém megye néprajzi szakirodalmát, közöttük kiemelkedő jelentőségű írásokkal. Ilyenek Lukács Károly munkái, amelyekben a jégi halászat jelentőségével, a hal szállításának lehetőségével és a tiszai halászoknak a balatoni halászatban játszott szerepével foglalkozik, amelyre elsőként figyelt fel.⁵⁸ Ide sorolhatók VISKI Károly tanulmányai is, aki Tihany őshalászatával foglalkozva először hívta fel a figyelmet arra, hogy a Tihanyi Alapítólevélben (1055) említett tíz halász a gyalom kezeléséhez szükséges. Recens anyag alapján írta meg a garda halászatát. De ő volt az, aki a Bakony-balatonfelvidéki kőépítkezést, Tihany építészeti emlékeit és a dunántúli bútorok között a Veszprém megyei faragott támlájú széktípusokat dolgozta fel.⁵⁹ Számottevő munkát végzett e térségben TÁLASI István. Kutatásaiban, publikációiban a Bakony erdei

életét és áliattartását vizsgálta, feltárva történeti gyökereit, összefüggéseit.⁶⁰ A többi itt megfordult kutató egy-egy tanulmánnyal, részeredménnyel járult hozzá a teljes kép kialakításához. GÖNYEY (Ébner) Sándor, HERKELY Károly a paraszti erdőgazdálkodást és a vadfogást⁶¹, DOMANOVSKY György Tihany halászatát,⁶² MORVAY Péter a Balatonon is használatos jégpatkókat, valamint Kádárta helyneveit⁶³ elemezték. Míg Gönyey (Ébner) Sándor a Bakony falvainak építészetére jellemző új adatokat tárt fel⁶⁴, addig TÓTH Kálmán a Balatonmellékit vizsgálta.⁶⁵ MADARASSY László tanulmányai elsősorban a díszítőművészet, különösen a pásztorművészet kutatásából születtek.⁶⁶

Fontos megemlíteni azokat a forrásértékű fényképfelvételeket, amelyeket Györfly István, Viski Károly, Madarassy László és Gönyey Sándor készítettek az 1920-as évek végétől, az 1930-as és 1940-es években Veszprém megye falvaiban, s amelyeket a Néprajzi Múzeumban őriznek. De ide sorolhatók még Jankó Jánosnak századfordulós, antropológiai kutatáshoz szükséges balatonmelléki fényképei is.

A II. világháború utáni időszak néprajzi kutatásainak sorában Vajkai Aurél korábban megkezdett és továbbfolytatott vizsgálatain kívül – amelyeket ílymódon időhatárral nem lehet egymástól elválasztani – elsősorban HEGYI Imre nevét kell megemlíteni. Munkásságának legkiemelkedőbb állomása az erdő monográfiájának elkészítése.⁶⁷ VINCZE István a szőlőművelés közanyagát vizsgálja. Nagyon jelentősek TAKÁCS Lajos agrár-etnográfiai kutatásaiban a Veszprém megyére vonatkozóak. E nagy téma vizsgálata különösen a földművelésre vonatkozóan meglehetősen szegényes volt e térségben. Ezen a hiányosságon rajta kívül csak az utóbbi évtized agrár-etnográfus szakembereinek kutatásai változtattak, mindenekelőtt SELMECZI KOVÁCS Attiláé.

Korábban említésre érdemes folklórgyűjtést SEBESTYÉN Gyula és RELKOVIC Davorka végzett a terület falvaiban, bár alapos elemzésre egyikük sem vállalkozott. A háború utáni időperiódusban BÉKEFI Antal népdalgyűjtése a legkiemelkedőbb e területen. Társadalmi szempontú gyűjtést és feldolgozást végzett, a zenei kincsnek a társadalom különböző rétegeinél való megőrzését vizsgálta, a népdalkincs feltárásakor szöveg- és dallamelemzést is végezve.⁶⁸

Megemlíthető még Manga János népművészeti és népzenei, valamint Morvay Judit társadalomnéprajzi (elsősorban a kisnemességre vonatkozó) helyszíni gyűjtése a megye néhány falujában.

1963-ban megjelent a múzeum első évkönyve, a Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei (VMMK), amely a megye múzeumaiban dolgozó kutatók és a megyével foglalkozó tudományos publikációk megjelentetését volt hivatott szolgálni.

A két világháború közötti időszakban a Nagy László által megkezdett céltörténeti kutatást Nagybakay Péter folytatta és teljesítette ki. Vizsgálatai a céhek és a céhes élet csaknem minden területére kiterjedtek. Eredményeit több tanulmányban, önálló kötetben tette közzé.⁶⁹ Munkája hazai és európai céltörténetet, kézműves ipart kutató szakemberek együttműködésének alapját teremtette meg.

Az 1970-es és 1980-as években egy új kutatónemzedék kezdte meg itt feltáró és feldolgozó munkáját, ill. folytatta az egyes néprajzi területeken megkezdett vizsgálatokat a Bakony és Balatonfelvidék falvaiban. Ezzel olyan részterületei is ismertté váltak a térség néprajzi jellemzőinek, amelyek az elmúlt évtizedekben nem, vagy csak érintőlegesen voltak említettek: pl. a gyermekélet, az árucsera néprajza vagy a szakrális néprajzi kutatások. Ugyanakkor ezek a vizsgálódások már nem egyéni, hanem *kollektív* munkák, egy kistáj teljes, történeti-néprajzi feltárására irányulnak.

1979-ben, Lackovits Emőkének a Múzeumba visszatéréssel indult meg a gyer-

mekélet kutatás, amelyhez egy kiterjedt önkéntes néprajzi gyűjtőmunka és iskola-történeti vizsgálat is kapcsolódott. Ez valójában Vajkai Aurél korábbi, e tárgykörben is folytatott feldolgozásához kapcsolódott, történetiségében elemezve a múlt századi és a század első fele falusi gyermekei életének jellemzőit. Ez lett a Veszprém megyei társadalomnéprajzi kutatásoknak is elindítója. Eredményei egy összegző tanulmányban és több kiváló pályamunkában fogalmazódtak meg.⁷⁰

1980-ban kezdődött a nemzetiségi kutatás, amelyben Lackovits Emőken kívül Hadnagy László, néhány önkéntes néprajzi gyűjtő, 1988-tól pedig Ács Anna, 1987-től a Bakonyi Múzeum néprajzos múzeológusai vesznek részt. Ez a kutatás a nemzetiségi falvakban elsősorban azon területek feltárására irányul, amelyek nemzetiségi közösségek jellegzetességeiként élnek ma is, vagy éltek még a közelmúltban, ill. amelyek mint etnikus specifikumok az emlékezettel érhetők ma már csak el.⁷¹

Folyik a textil- és viseletkutatás is, amely részben a nemzetiségi (viselettörténet), részben a szakrális vizsgálatokhoz (egyházi textiliák) kapcsolódik. Harmadik területe a Bakony és Balatonfelvidék falvaiban használatos, díszített, elsősorban szokások tárgyi kísérője textilanyagát, s a kelengyék textílijeit feldolgozó. Lackovits Emőke és Ács Anna végzik ezt a munkát. Az eddig elkészült dolgozatok viselettörténetiek, valamint olyan egyházi textiliákat elemzők, amelyek rokonságban állnak a paraszti, kisnemesi közösségek díszes vászonneműivel.⁷²

A más kutatásokhoz is kapcsolódó, nagyon jelentős társadalomnéprajzi vizsgálatnak a szakrális néprajzi kutatások is részei. E témában két kiállítást is rendezett, s ugyanakkor katalógustanulmányban foglalta össze részeredményeit Lackovits Emőke.⁷³ Ez a vallási néprajzi kutatás az egész Dunántúlra kiterjed, több néprajzos szakember részvételével folyik.

A közeljövőben az agrár-etnográfia területén is újabb eredmények várhatók. Törő László a Marcal-menti falvak gazdálkodásának rendszerét vizsgálja, kapcsolódva a megye kistájain (Káli-medence, Somló vidéke) korábban megindult és jelenleg is folyó agrár-etnográfiai vizsgálatokhoz. De ő a folytatója Vajkai Aurél népi gyógyászati kutatásainak is, melynek során a népi gyógynövényhasználatot elemzi.

Jelentősek voltak a Veszprém és Fejér megye közös, árucserkapcsolatokat feltáró kutatások LUKÁCS László és LACKOVITS Emőke részvételével. Eredményeik külön dolgozatokban és egy közös tanulmányban is megfogalmazódtak.⁷⁴

Nagyon fontosak CSUKÁS Györgynek a Bakony és Balatonfelvidék népi építészete és lakáskultúrájára vonatkozó feldolgozásai.⁷⁵ Helyszíni gyűjtései alapos történeti elemzéssel párosulnak.

A megyében folyó néprajzi vizsgálatok között kétségtelenül legjelentősebb a befejezéséhez érkezett Káli-medencei kutatás. Ez a munka 1981-ben, előzetes helyszíni próbagyűjtések után kezdődött meg. A 20. század közepéig Zala megyéhez tartozó községcsoport nyolc kislélekszámú faluból áll, amelyek közül négynek kisnemesi eredetű, háromnak református, egynek evangélikus többségű volt a lakossága, négy pedig jobbágyi eredetű, római katolikus többségű. A török hódoltság esztendeiben e falvak között még öt falu létezett, amelyek ezidőben elpusztultak, azonban feltárásukat a Múzeum nem tudta anyagilag fedezni. A terület kiválasztását földrajzi összefüggésén és zártságán kívül társadalmi és vallási rétegzettsége, lakosságának a késő középkortól a 20. századig igazolható kontinuitása tette indokoltá. Ugyanakkor a kiválasztott kistáj falvainak lakói a kisnemesség és a paraszti társadalom rétegeinek, a különböző vallásfelekezetekhez tartozóknak kultúráját, kultúrája jellegzetességeit reprezentálják.

A munka kollektív vállalkozásként, dunántúli és budapesti szakemberek rész-

vételével folyt. Feladata volt azoknak a tényezőknek megrajzolása, amelyek a terület lakosságának kultúráját alakították, feltárva azokat a hatásokat is, amelyek a területet érték. Végső célja: jellemezni a vidék népének kultúráját, e jellemzők alapján elhelyezve a területet a körülvevő földrajzi környezetbe, majd a Dunántúl egészébe.

A kutatások részeredményeiről két tanácskozáson számoltak be a munkaközösség tagjai. 1983-ban Köveskálon: „Változásvizsgálatok a Káli-medencében a 18–19. században”, majd 1986-ban Kővágóörsön: „Kapcsolatok rendszere a Káli-medencében a 18–20. században” címmel. Mindkét tanácskozás anyaga megjelent.⁷⁶ Ezeken kívül még három alkalommal jelentek meg előtanulmányok.⁷⁷ A végső, nagy összegzés az elkövetkezendő évek feladata.

Említést érdemlő az 1987-ben megindult Somló kutatás is, amely ugyancsak gazdag néprajzi anyag felszínre hozatalát ígéri. Ezzel a két kutatással Veszprém a dunántúli regionális kutatások egyik központja lett. Utóbbi vizsgálat indítóoka a Somló sajátos földrajzi elhelyezkedése, a körülötte lévő tizenegy község gazdag történeti múltja, s néprajzi jellegzetességeinek eddigi feltáratlansága. Ezek a falvak utak és tájak találkozásánál települtek, speciális termelési tevékenységet folytatnak, amely meghatározza az életmódot és a kapcsolatok rendszerét.

Említést érdemlő a Balatonfelvidék tizenegy községből álló csoportjának agrár-etnográfiai, társadalomnéprajzi és szokásrendszerét feltáró vizsgálata, amelynek eredményei két monográfiában jelennek meg 1990-ben a Nemesvámosi Csopak Tája MGT SZ anyagi támogatásával. Ez a munka falvanként veszi sorra a jelenségeket, hisz a 11 falu csak azonos TSZ-hez tartozik, nem összefüggő kulturális egység. A feldolgozást Ács Anna, Törő László és Lackovits Emőke végzik.

Végezetül néhány olyan kiállítást kell még megemlíteni, amelyeknek előkészítése és megrendezése új tudományos eredményt vagy korábbi kutatások összegzését jelentette. Ilyen volt az 1985-ben megnyílt állandó kiállítás „A Bakony és a Balatonfelvidék évezredei” címmel. A néprajzi részét Lackovits Emőke írta és rendezte.⁷⁸ Az időszaki kiállítások közül említésre érdemes a „Népi gyógyászat Magyarországon” című, amellyel egyidőben a témát összefoglaló tanulmánykötet is megjelent. A kiállítást rendezte és a tanulmányt írta Hoppál Mihály és Törő László.⁷⁹ Jelentőségében ebbe a sorba helyezhető el „A falusi gyermekek élete Veszprém megyében 1868–1945” című kiállítás is, amelyet rendezett és katalógusát írta Fodor Zsuzsa és Lackovits Emőke (1980). De ezekhez csatlakozik a Veszprémi Egyházművészeti Gyűjteményben megrendezett két kiállítás is: „Népi szakrális emlékek a veszprémi Egyház megyében” (1985) és „A Veszprém megyei egyházak liturgikus tárgyai a 17–19. században” (1986). Mindkettőt rendezte, katalógusát írta Lackovits Emőke. A céltörténeti kutatásokhoz kapcsolódik a Törő László által Tihanyban 1986-ban megrendezett „Céltörténet, céhes élet Veszprém megyében” című kiállítás.

A néprajzi vizsgálatokat áttekintő kép nem lenne teljes az önkéntes néprajzi gyűjtők munkájának megemlítése nélkül, akik nagyban hozzájárulnak a kutatási eredményekhez. Az önkéntes néprajzi gyűjtők tevékenysége nyomán már az 1930-as években is kiváló eredmények születtek. Ezek az ún. falukutató munkák azonban nem Veszprémben, hanem a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában találhatók meg. Ilyen pl. Cserjési Károlynak Köveskál monográfiája, vagy a dudari falufeltárás. Veszprém megyében mára kitűnően dolgozó önkéntes gyűjtőhálózatot sikerült kiépíteni, 1980–1987 között. Helyszíni néprajzi gyűjtéseiket a Múzeum néprajzos szakemberei által ajánlott témákban végzik, kapcsolódva a megyében folyó néprajzi kutatásokhoz. Kiemelkedően jó és jelentős pályamunkák születtek a gyermekélet, a szokások, az árucseré, az életmód és a szakrális néprajz területén. A legjobb pályázók:

Tamás Károlyné Kiss Tóth Vilma Szentgál,⁸⁰ Pacsuné Fodor Sári Várpalota, Szabó Jenőné Borók Edit Padragkút, Sófalviné Tamás Márta Szentgál, Bán Ferenc Veszprém, Kiss Albertné Németbánya, Szabó Dénes Csögle, Süle Sándor Révfülöp, Marton Jenő Balatonudvari, Ebele Ferenc Magyarpolány.

A Bakonyi Múzeumban folyó néprajzi kutatások a VEAB (Veszprémi Akadémiai Bizottság) történeti Szakbizottság Néprajzi Munkabizottsága tevékenységének is részét képezik, kapcsolódva más dunántúli regionális kutatásokhoz.

Jegyzetek

1. Az adatokat l. részletesen: ILA Bálint–KOVACSICS József: Veszprém megye helytörténeti lexikona. Bp. 1964. 23–25.
2. RHÉ Gyula: A Veszprémvármegyei Múzeumi Egylet titkári jelentése. Veszprém, 1906. 13.
3. LACZKÓ Dezső: A Veszprémvármegyei Múzeumi Bizottság 1907. évi jelentése. Veszprém, 1908. 11.
4. i. m. 15.
5. LACZKÓ Dezső: A Veszprémvármegyei Múzeumi Bizottság és Múzeumegylet 1908. évi jelentése. Veszprém, 1909. 12–13. 1909. évi jelentés. Veszprém, 1910. 19–20. 1920. évi jelentés. Veszprém, 1911. 24.
6. LACZKÓ Dezső jelentése az 1919. évről. Veszprém, Bakonyi Múzeum (VBM) Múzeumtörténeti Adattár ltsz. 71/1834
7. LACZKÓ Dezső: A Veszprémvármegyei Múzeumi Bizottság és Múzeumegylet 1925–26. évi jelentése. Veszprém, 1926. 6.
8. i. m. 4–5. és 9.
9. VBM Múzeumtörténeti Adattár ltsz. 71/5210
10. VBM Múzeumtörténeti Adattár ltsz. 71/4662
11. VBM Múzeumtörténeti Adattár ltsz. 71/4295–96, 71/4366, 71/4594
12. VBM Múzeumtörténeti Adattár ltsz. 71/4916
13. VBM Múzeumtörténeti Adattár ltsz. 71/5014
14. VBM Múzeumtörténeti Adattár ltsz. 71/5210
15. VBM Múzeumtörténeti Adattár ltsz. 71/5210
16. VBM Múzeumtörténeti Adattár ltsz. 71/5289 és 71/5358
17. VBM Múzeumtörténeti Adattár ltsz. 71/5287
18. VBM Múzeumtörténeti Adattár ltsz. 71/5289
19. VBM Múzeumtörténeti Adattár ltsz. 71/5358
20. VBM Múzeumtörténeti Adattár ltsz. 71/5356
21. VBM Múzeumtörténeti Adattár ltsz. 71/5361
22. HERKELY Károly: A Veszprémvármegyei Múzeum néprajzi gyűjteménye. Veszprémvármegyei Füzetek 6. szerk. Nagy László. Veszprém, 1941.
23. VBM Múzeumtörténeti Adattár ltsz. 71/5378, 71/5642, 71/5664, 71/5669, 71/5714
24. GEISZT Jakabné: A Bakonyi Múzeum története közművelődési tevékenységének tükrében (1945–1975.) In: Veszprém megyei Honismereti Tanulmányok IX. Veszprém, 1983. 173.
25. VBM Múzeumtörténeti Adattár ltsz. 71/6078
26. VBM Múzeumtörténeti Adattár ltsz. 71/6543–46
27. GEISZT Jakabné op. cit. 174.
28. VBM Múzeumtörténeti Adattár ltsz. 71/7606
29. VBM Múzeumtörténeti Adattár ltsz. 71/8915
30. VBM Múzeumtörténeti Adattár ltsz. 71/8916
31. VBM Múzeumtörténeti Adattár ltsz. 71/8915–16
32. VAJKAI Aurél: Szabadtéri néprajzi múzeumok Veszprém megyében. Veszprém. Veszprém, 1970.; Tihany. Veszprém, 1970.; Nagyvázsöny. Veszprém, 1970.; Bakonybél. Veszprém, 1970.
33. PETÁNOVICS Katalin–TÖRÖ László: Veszprém megye néprajzi kutatásának tíz éves távlati terve. VMMK 10. 1971. 29–53.
34. VAJKAI Aurél: Néprajzkutatás Veszprém megyében. VMMK 13/1978. 305–328.
35. VAJKAI op. cit. 308.
36. VAJKAI op. cit. 308–309.
37. RÓMER Flóris: A Bakony. Győr, 1869.
38. HRABOVSZKY Dávid: Néhány levelek a Balatonról és a Balaton mellékéről. Tud. Gyűjt. 1827. X; OLÁH János: Balatonmelléki tudósítások barátságos levelekben. Tud. Gyűjt. 1834. III.

39. FÉNYES Elek: Magyar országnak...mostani állapotja I. Pest, 1836.
40. EÖTVÖS Károly: A Bakony. Bp. é.n. I.–II.; Utazás a Balaton körül I.–II. Bp. 1901.; A balatoni utazás vége. Bp. 1909.
41. JANKÓ János: A balatonmelléki lakosság néprajza. Bp. 1902.
42. BÁTKY Zsigmond: Felnémet vagy álfelnémet magyar ház. Népr. Ért. 1931–32. valamint LUKÁCS László tanulmányai. VMMK 17/1985.
43. HERMAN Ottó: A magyar halászat könyve. Bp. 1887. valamint A Balaton halásztópográfiaja. Földr. Közl. 1892.
44. KISS Ernő: Veszprém vármegye református köznépe. Dunántúli Protestáns Lapok. 1904.
45. VAJKAI Aurél: Veszprém megye népi építkezése. Népr. Ért. 1940.; Habán szalmafödél. Népr. Ért. 1937.; Kiskamarás házak a Dunántúl és a Székelyföldön. Nép és Nyelv 1941.; Elet a csereszegtomaji házban. Ethn. 1948.; Balatonfelvidéki és Bakonyvidéki falusi épületek a 18. századból. Ethn. 1957.; Füstöskonyhás házak a Balaton környékén. Ethn. 1973.; Szabadtéri néprajzi múzeumok Veszprém megyében 1–4. Veszprém, 1970.
46. VAJKAI Aurél: Falusi foghúzó. Ethn. 1937.; Egy bakonyi magyar falu parasztállatorvosai. Ethn. 1938.; Az ősi javasember. Ethn. 1938.; Adatok a népi orvosláshoz a Bakony-Balaton vidékén. Ethn. 1939.; A csatka búcsú. Ethn. 1940.; Népi orvoslás a dunántúli búcsújáróhelyeken. Magyarságtudomány 1942.; Az ősi ember imádságai. Ethn. 1947.; Hiedelmek egy kéziratot orvosló könyvben. Ethn. 1941.; Egy kéziratot orvosló könyv. Orvostört. Közl. 1976.
47. VAJKAI Aurél: Adatok a Bakony gyűjtő- és vadfogó életmódjához. Vasi Szemle 1938/1–2.; A gyűjtő- és vadfogó életmódja. Cserszegtomajon. Népr. Ért. 1941.; Adatok Szentgál gyűjtő- és vadfogó életmódjához. Ethn. 1945.
48. VAJKAI Aurél: A parasztszólóművelés és bortermelés Veszprém megye déli részében. Népr. Ért. 1938.; Présházak és pincék a Balaton északi partján a 18. századból. Ethn. 1956.; Balatonmelléki présházak. Bp. 1958.; A hegyközségek kialakulásának kérdése. Népr. Közl. 1958.; Adatok a balatonmelléki szőlőhegyek népi építkezéséhez. VMMK 1/1963.; A Balaton északi partjának présházai. VMMK 5/1966.
49. VAJKAI Aurél: Olajütők Veszprém vármegyében. Ethn. 1942.; Újabb adatok a bakonyi és balatonmelléki olajütőkhöz. Ethn. 1975.
50. VAJKAI Aurél: A szentgáli juhászat. A Magyarságtudományi Intézet Évkönyve 1941–42.
51. VAJKAI Aurél: Adatok a Veszprém vármegyei magyarság és németiség teherhordásához. Nép és Nyelv 1941.
52. VAJKAI Aurél: Bakonyvidéki keresztzemes hímzések. Bp. 1960. Művészeti Szakírói Útmutató 3.
53. VAJKAI Aurél: A paraszti munka betanulása. VMMK 14/1979.
54. VAJKAI Aurél: Somhegyi üvegek Szentgálon. Ethn. 1944.
55. VAJKAI Aurél: Szentgál. (Egy bakonyi falu néprajza) Bp. 1959.; Szentgál szellemi néprajza. Bp. 1987.
56. VAJKAI Aurél: A Bakony néprajza. Bp. 1959.; Balatonmellék. Bp. 1964.
57. MALONYAY Dezső: A magyar nép művészete III. A balatonvidéki magyar pásztornép művészete. Bp. 1911. és A dunántúli magyar nép művészete (A magyar nép művészete IV.) Bp. 1912.
58. LUKÁCS Károly: Jégi halászat a Balatonon. Term. Tud. Közl. 1929.; Balatoni halászat két évszázad távlatában. Ethn. 1940.; Tiszai hatás a balatoni halászatban. Ethn. 1951.
59. VISKI Károly: Tihany őshalászata. Népr. Ért. 1932.; A Bakony-balatonvidéki kőépítkezés. Magyar Népművészet 12. Bp. 1926.; Tihanyi házak. Tihany, 1931.; Dunántúli bútorok I. Székek. Magyar Népművészet 6. Bp. 1926.
60. TÁLASI István: Adatok a Bakony erdei életéhez. Népr. Ért. 1942.; A bakonyi pásztorkodás. Ethn. 1939.
61. GÖNYEY Sándor: Rókabödön a Bakonyban. Népr. Ért. 1937.; HERKELY Károly: Népi erdőgazdálkodás Veszprém megyében. Ethn. 1941.
62. DOMANOVSKY György: A tihanyi pamukos halászat. Népr. Ért. 1942.
63. MORVAY Péter: A Néprajzi Múzeum jegpkönyv gyűjteménye. Népr. Ért. 1939. Kádárta helynevei. Veszprém, 1940. Veszprémvármegyei Füzetek.
64. ÉBNER Sándor: Adatok a Bakony északi községeinek építkezéséhez. Népr. Ért. 1933.
65. TÓTH K.–NÁSZAY M.–PADÁNYI G.J. A Balaton vidék népének építészete. Bp. 1936.; TÓTH Kálmán: A Balatonkörnyék építészete. Balatoni Szemle 1942.
66. MADARASSY László: A Festeticsek és a balatoni hajózás. Balatoni Kurír 1940–41.; Véssett pásztortükrösök. Magyar Népművészet III. Bp. 1925.; Dunántúli tükrösök. Mon. Hung. Ethn. Bp. 1932.; Művészkedő magyar pásztorkor. Bp. 1937.

67. HEGYI Imre: Erdei fakitermelés Bakonycsernyén. Népr. Közl. 3–4. 1957.; A fa fuvarozása a bakonycsernyei erdőkben. Népr. Közl. 1–2. 1958.; A népi erdőkiélés történeti formái. Bp. 1978.
68. BÉKEFI Antal: Bakonyi népdalok. Bp. 1955. 1959. 1974.; Az Öreg Bakony agrárszegénységének élete a maga summás és pásztordalaiban. Debrecen, 1963.; A bakonyi szegénylegény dalai. Bp. 1966.; Egy bakonyi szegényember élettörténete. VMMK 5/1966.; A bakonyi pásztorok zenei élete. VMMK 10/1971. és 14/1975. SEBESTYÉN Gyula: Regösének. Magyar Népköltési Gyűjtemény IV. Bp. 1902.; A regösök. Magyar Népköltési Gyűjtemény V. Bp. 1902.; Dunántúli gyűjtés. Bp. 1905. valamint kéziratok gyűjtései a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában. RELKOVIC Davorka: A Balaton keletkezésének mondái. Ethn. 1916.; Somlói népszokások. Ethn. 1928.
69. Nagybáky Péter céhtörténeti kutatásainak eredményeit l. VMMK 1–18. kötetiben.
70. S. LACKOVITS Emőke–V. FODOR Zsuzsa: A falusi gyermekek élete Veszprém megyében 1868–1945. Veszprém, 1980.; S. LACKOVITS Emőke: Adalékok a falusi gyermekek életéhez Veszprém megyében 1868–1945. VMMK 14/1979.; Gyermekjátékok a Bakony és Balatonfelvidék falvaiban. Veszprém, 1985. Kézirat, megjelenés alatt. Babák a Balatonmellékről. Veszprém, 1986. Kézirat, megjelenés alatt, valamint: Tamás Károlyné Kiss Tóth Vilma, Szabó Jenőné Borók Edit, Kiss Albertné, Süle Sándor, Illésfalvi Antal pályamunkái a VBM Néprajzi Adattárában.
71. S. LACKOVITS Emőke: Veszprém megye nemzetiségeinek történeti és néprajzi kutatása. Honismereti Tanulmányok X. Veszprém, 1984.; A Veszprém megyei német nemzetiség viseletkutatásának problémái és jellemzői. U.o.; A városlődi Noe-ház. u.o.; Egy szárpári szlovák asszony ruhátára. Veszprém, 1986. Kézirat, megjelenés alatt. HADNAGY László: Adatok a nagyszombati tűzszentelés egy laikus szokásához a bakonyi német nemzetiségi falvakban. Honismereti Tanulmányok X. Veszprém, 1984.; A halotti készület és halotti szokások Öskün. u.o. Továbbá: Kiss Albertné, Ebele Ferenc, Koppányi István, Schönwald Mária pályamunkái a VBM Néprajzi Adattárában, valamint a Honismereti Tanulmányok X. kötete.
72. S. LACKOVITS Emőke: A balatonfüredi református templom úrasztali kendői. VMMK 18/1987.; Dunántúli és kislétföldi református úrasztali terítők és kendők. Veszprém, 1987. Kézirat, megjelenés alatt.; 16–17. századi kéttornyúlaki párták és párhuzamaik. Veszprém, 1988. Kézirat, megjelenés alatt.; „Mint ahogy tisztas asszonyhoz illendő” Győry Endréné pápai magángyűjteményének textíliái. Veszprém, 1987.
73. S. LACKOVITS Emőke: Népi szakrális emlékek. Veszprém, 1985.; A Veszprém megyei egyházak liturgikus tárgyai. Veszprém, 1986.; A Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Múzeumának műtárgyai. In: A pápai Református Gyűjtemény. Pápa, 1987. szerk. Kövy Zsolt.; A népelet szakrális tárgyai. In: Freskó és faragás. Kővágóórs, 1988. szerk. Rohály Gábor.
74. S. LACKOVITS Emőke: A Balaton szerepe a paraszti árucserében. In: Árucseré és migráció. szerk. Viga Gyula. Miskolc, 1986. LACKOVITS Emőke–LUKÁCS László: A vásárok és az árucseré néprajza Közép-Dunántúlon. Székesfehérvár, 1987.
75. H. CSUKÁS Györgyi: A Bakony és a Balatonfelvidék népi építésze. In: Ház és Ember 2. szerk. Kecskés Péter. Szentendre, 1984.; Asztalosok Szentkirálysszabadján. In: Ház és Ember 4. szerk. Kecskés Péter. Szentendre, 1988.; Pula, Márkó és Vöröstó német falvak építkezése. VMMK 18/1987.
76. Vátozásvizsgálatok a Káli-medencében 18–20. század. VMMK 17/1984. 13 tanulmány. – Kapcsolatok rendszere a Káli-medencében a 18. századtól a 20. századig. Veszprém, 1988. szerk. S. Lackovits Emőke. 12 tanulmány.
77. A veszprémi Bakonyi Múzeum történeti és néprajzi kutatásai a Káli-medencében. VMMK 16/1982. 8 tanulmány. – Néprajzi gyűjtőúton a Káli-medence falvaiban. Veszprém, 1983. szerk. S. Lackovits Emőke. 21 dolgozat. – Történeti és néprajzi dolgozatok a Káli-medencéből. Veszprém, 1986. szerk. S. Lackovits Emőke. 13 dolgozat.
78. A Bakony és Balatonfelvidék évezreidei. Veszprém, 1986. szerk. Törőcsik Zoltán. Néprajzi fejezetek: S. Lackovits Emőke.
79. HOPPÁL Mihály–TÖRŐ László: Népi gyógyítás Magyarországon. Bp. 1974. Orvostört. Közl.
80. Egyik pályamunkája „Első kenyérsütésem” címmel 1981-ben meg is jelent.